

De Bergeijkse burgemeesters in oorlogstijd¹

door Ad Tilborghs

In de loop van de Tweede Wereldoorlog (1940-1945) had Bergeijk twee burgemeesters. De eerste was Jan Klardie, de tweede Marcel Magnée. Beiden zijn interessant genoeg voor een herdenkingsartikel. Niet toevallig is naar burgemeester Magnée zowel in Bergeijk als in Luyksgestel een straat genoemd.

Johannes Martinus Hermanus (Jan) Klardie werd geboren te 's-Hertogenbosch op 10 juli 1875. In 1930 volgde hij P.J.C. Aarts op, wiens ambtsperiode

zesendertig (!) jaar had geduurd. Op het moment van zijn benoeming in Bergeijk was Klardie burgemeester van Maarheeze (1924-1930). Twee jaar na zijn aantreden in Maarheeze (in juni 1928) was de Commissaris van de Koningin vol lof. Hij noteerde bij zijn werkbezoek: "Het gaat goed bij B en W; het gaat goed in de raad; het gaat goed in de nieuwe gemeente...". Maarheeze was twee jaar eerder, in januari 1925, samengevoegd met Soerendonk, inclusief Gastel en Sterksel. "De financiën, die voor enkele jaren zo hoogst zorgwekkend waren, beginnen zich gelukkig te herstellen; als men op de ingeslagen weg voortgaat, geen gekke dingen doet door dure uitgaven te doen, of ontijdig te veel belastingen vermindert, dan zijn de moeilijkheden binnen korte jaren overwonnen en wordt Maarheeze nog eens een rijke gemeente."

Lovende woorden

Zijn vertrek uit Maarheeze ging gepaard met lovende woorden in de krant: "De heer Klardie gaat thans een grotere gemeente besturen, een waardig arbeidsveld voor de grote werklust en geestkracht van de burgemeester. Wij twijfelen niet of met de groei en bloei van de mooie gemeente Bergeijk zal het steeds crescendo gaan..."

Bij het uitbreken van de oorlog was hij dus al tien jaar burgemeester in Bergeijk. In maart 1941 vertrok hij uit Bergeijk omdat hij per die datum was benoemd tot burgemeester van Gilze en Rijen. Ook in Bergeijk dan geen gebrek aan loftuitingen: "... Wethouder Rombouts gaf een overzicht van het omvangrijke werk van de scheidende burgemeester, in het belang van de gemeente Bergeijk tot stand gebracht, waaronder de uitbreiding van het

---

¹ Dit artikel verscheen in De Keersopper nr. 54 (juni 2019)

elektriciteitsnet op de Weebosch en de Rund, de verbetering van wegen, fietspaden en waterlozingen alsmede de brandweer en het stichten van vele ontginningsboerderijen een belangrijke plaats innemen. In dezelfde geest memoreerde het lid Tilborghs de vele verdiensten van de burgemeester, die duidelijk getuigen van diens werklust en uitstekend beleid. Door een zuinig beleid en een vooruitziende blik werd deze gemeente tot één der beste van heel de Kempen. De daadwerkelijke belangstelling op religieus en sociaal gebied maakte de burgemeester tot een graag geziene gast op de vergaderingen der plaatselijke verenigingen.” Spreker complimenteerde de heer Klardie met zijn promotie en bood de scheidende magistraat namens de wethouders, raadsleden, secretaris en gemeentepersoneel een geschenk aan in de vorm van een leeslamp met rooktafel.

Marcel Charles Maria Robert (Marcel) Magnée werd geboren in Horn op 31 juli 1910. Hij was een telg uit het geslacht Magnée, gevestigd op het kasteel

Horn nabij Roermond. Hij moest nog eenendertig jaar worden toen hij in juli 1941 als burgemeester van Bergeijk en Luyksgestel geïnstalleerd werd. Marcel Magnée was afgestudeerd jurist en was volontair geweest op de secretarie van de gemeente Geleen. Vóór zijn benoeming in Bergeijk werd hij telkens voor – wat later bleek – hooguit twee tot drie maanden aangesteld als waarnemend burgemeester. Te beginnen in Putte/Ossendrecht, daarna te Leende en Gilze Rijen. Ook te Bergeijk (en Luyksgestel) was hij vanaf half maart 1941 ‘waarnemend’. Op 1 juli 1941 werd hij tot burgemeester van Bergeijk én Luyksgestel benoemd. We zien in maart 1941 dus een opmerkelijke stoelendans in Bergeijk: Jan Klardie verlaat Bergeijk om burgemeester te worden in Gilze en Rijen. Marcel Magnée, waarnemend burgemeester te Gilze en Rijen, wordt ongeveer gelijktijdig benoemd tot burgemeester van Bergeijk en van Luyksgestel.

Aanwijzingen voor burgemeesters

De uitdrukking 'Burgemeester in oorlogstijd' is onlosmakelijk verbonden met de beladen thematiek van goed en kwaad ten tijde van de Tweede Wereldoorlog. Zij wijst op het dilemma waarvoor alle burgemeesters zich in oorlogstijd gesteld zagen. Wie opstapte, hoefde geen vuile handen te maken; wie bleef, kon erger voorkomen. De laatste was immers in de gelegenheid om de scherpste kantjes van het beleid van de bezetter af te halen. Wie opstapte wist bijna zeker dat hij door een NSB-er zou worden opgevolgd.

De vraag of een burgemeester al dan niet gefaald had, wordt vaak beantwoord op grond van naoorlogse beeldvorming en wijsheid achteraf... Daar kwam bij dat de burgemeesters door het centraal gezag erg slecht op de bezetting waren voorbereid. Uit 1937 dateerden wel 'Aanwijzingen' voor een juist beleid in tijden van oorlog en bezetting, maar de nationale overheid had daar zo weinig aandacht aan besteed dat er bij de komst van de bezetter weinig burgemeesters van op de hoogte waren. De 'Aanwijzingen' droegen de burgemeesters op om aan te blijven en intermediair te zijn tussen bevolking en bezetter.

Foto ter gelegenheid van de installatie van Marcel Magnée als burgemeester van Luyksgestel in 1941, gemaakt op het bordes van het gemeentehuis. Achterste rij, derde van links, met snorretje, Jan Klardie, de voorganger van Marcel Magnée.

Einde taken B en W en gemeenteraad

Nadat de bezetter in juli 1941 de politieke partijen – met uitzondering van de NSB – had ontbonden, kwam hij ongeveer een maand later, op 12 augustus, met een verordening die het Nederlands bestuurssysteem grondig wijzigde. Alle gekozen bestuurslichamen werden per 21 september 1941 opgeheven. Voor de gemeenten betekende dit dat de taken van de gemeenteraad en het college van B en W waren beëindigd. Vanaf die datum waren de bevoegdheden in de gemeente dus geconcentreerd bij de burgemeester. Hij stond onder toezicht van de Commissaris van de Provincie (de nieuwe benaming van

de Commissaris van de Koningin). Alleen de burgemeesters van de grote steden vielen onder de secretaris-generaal van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Vanaf dat moment bestond er dus geen Gemeenteraad en ook geen college van B en W meer. De wethouders verloren hun bestuurlijke macht maar mochten wel met de burgemeester samenkomen om hem van advies te dienen. Dat was dus de realiteit waarmee Magnée in Bergeijk en Klardie in Gilze Rijen geconfronteerd werden. Ze moesten in de pas lopen met wat van hogerhand werd besloten.

Winterhulp

Al meteen na de capitulatie hadden de burgemeesters van de zijde van de bezetter hun eerste opdrachten gekregen. Ze moesten meehelpen aan het uitzenden van werklozen naar Duitsland. Ook moest al in 1940 de ariërverklaring worden ondertekend. In oktober 1940 werd het vervullen van openbare functies door joden verboden. In november 1940 werd Winterhulp opgestart. Winterhulp werd gepresenteerd als een charitatieve instelling waarover de burgemeesters plaatselijk de leiding hadden. In september 1941 bleek dat Winterhulp bovenal was bedoeld om het nationaalsocialisme in Nederland op ruimere schaal te verspreiden. Onder het nationaalsocialisme kon volgens de leer geen armoede bestaan. Alleen in winterse tijden zou extra liefdadigheid in de vorm van voedsel, kleding en dergelijke nodig zijn

Jan Klardie was in zijn periode als burgemeester van Gilze Rijen vaak ziek. Hij moest regelmatig vervangen worden. Dat gebeurde van 1942 tot 1943 door Ernest (E.C.A.) baron van Hövell tot Westerflier en Wezeveld en opnieuw vanaf 1 maart 1944 nadat Klardie weer met ziekteverlof was gestuurd. Per 1 januari 1946 werd Klardie bij Koninklijk Besluit ontslag verleend.

Magnée in conflict met bezetter

In Bergeijk kreeg Magnée in 1942 zijn eerste aanvaring met de Duitse autoriteiten omdat hij ze tegenwerkte. Toen de staf op het gemeentehuis werd versterkt met twee personen, een NSB'er en een SS'er, liet hij zijn weerzin tegen deze mensen duidelijk blijken. Dat werd hem door de bezetter niet in dank afgenomen. De Duitsers lieten prompt een onderzoek instellen naar het doen en laten van de Bergeijkse burgemeester. Op 22 december 1942 was de rapporteur klaar met zijn werk. In zijn rapport stond dat de Bergeijkse burgemeester vóór 10 mei 1940 lid was van de RKSP (de Roomsche Katholieke Staatspartij, de voorloper van de latere KVP). Vermoed werd, dat hij zich even later bij de Nederlandsche Unie had aangesloten, een beweging die eind 1941 door de bezetter werd ontbonden. In het rapport werd ook zijn houding

tegenover de Duitse autoriteiten beschreven: kruiperig en ze in stilte verwensend. Een Duitsgezinde burgemeester had geklaagd over zijn wijze van optreden die niet collegiaal genoemd kon worden. Tegenover het nationaal-socialisme en de NSB stond hij zeer afwijzend. Ook zijn wethouders werden onder de loep genomen. Dat waren F.W. Rombouts en J.A.C. Kuyken. Ook zij wilden niets met het nationaalsocialisme en de NSB te maken hebben.

Gemeinde-Einsatz

In de laatste jaren van de oorlog werden de burgemeesters via de 'Gemeinde-Einsatz' direct betrokken bij het werk van de Duitse Wehrmacht. De 'Gemeinde-Einsatz' beoogde mensen te werven die voor de Duitsers in Zeeland zouden werken aan de kustverdediging. Hoewel een maand eerder de Amerikanen, Canadezen en Engelsen al in Frankrijk waren geland en vandaar een flink gedeelte van Normandië onder controle hadden gebracht, moest het de Geallieerden verhinderd worden ook in Zeeland aan land te komen of vliegtuigen aan de grond te zetten. Daartoe werden meer dan een miljoen palen recht overeind in het zand langs de kustlijn geplant. Als waren het gigantische asperges. Dat was zwaar werk. De taak van de burgemeesters in deze was de mensen aan te wijzen die gedurende een aantal weken in Zeeland te werk zouden worden gesteld.

De burgemeesters werden voor een heikel dilemma geplaatst. Moesten ze in het najaar van 1944 – de invasie in Normandië was al een feit – gehoor geven aan de oproep van de bezetter om mensen te leveren voor de bouw van de hiervoor beschreven verdedigingswerken? Dat zou ze in conflict brengen met volkenrechtelijke bepalingen, omdat het regelrechte hulp zou zijn aan de vijand in een gevechtssituatie. Regelmatig hadden de burgemeesters uit Zuidoost Noord-Brabant met elkaar overleg in de zogeheten 'burgemeesterskringen'. Ook bijvoorbeeld in de kring 'Geldrop'. Hieronder vielen Geldrop, Heeze, Leende, Bergeijk en nog wat plaatsen. In deze burgemeesterskringen was al vaker gesproken over de Gemeinde-Einsatz en elke keer weer luidde de conclusie van die gesprekken: niet meedoen.

Vught

Begin juli 1944 werden Brabantse burgemeesters van wie de bezetter wist dat ze niet loyaal zouden zijn, opgeroepen om zich in Vught te melden. Een aantal burgemeesters voelden de bui al hangen. Ze lieten verstek gaan en doken onder. Na intensieve verhoren arresteerden de Duitsers op 6 juli 1944 uiteindelijk zeven Brabantse burgemeesters. Het was een poging het verzet van burgemeesters tegen de Gemeinde-Einsatz te breken. Slachtoffers waren de

burgemeesters van Bakel en Milheeze, Son en Breugel, Geldrop, Middelbeers, Leende, Heeze en Bergeijk. Deze burgemeesters werden bij een beschikking gedateerd 8 juli 1944 uit hun ambt gezet. In een schrijven gedateerd 11 juni 1944 lezen we waarom ook de burgemeester van Bergeijk ontslagen werd. *“Burgermeister Mr. M. Magnée hat sich geweigert, Arbeitskräfte für Wehrmachtarbeiten zu stellen.”* Na hun arrestatie op 6 juli 1944 werden de zeven overgebracht naar kamp Vught. In de laatste week van augustus 1944 kregen zij binnen het kamp een ander onderkomen. Hier werden ze kaal geknipt en kregen ze nieuwe kleding (blauwwit gestreept hemd en een broek), houten klompen en een muts... Op 5 september werden ze in Vught op de trein gezet, op weg naar verschillende concentratiekampen in Duitsland. De burgemeesters kwamen terecht in een hel, waarvan het bestaan elk voorstellingsvermogen te boven ging.

Sachsenhausen

Fried Manders, de burgemeester van Leende, bleek later de enige van de zeven die zou terugkeren naar Nederland. Op 9 september kwam Marcel Magnée terecht in Sachsenhausen, omgeving Oranienburg. Op 8 december 1944 overleed hij daar als gevolg van geleden ontberingen. Hij was vierendertig jaar oud en liet zijn vrouw en twee jonge kinderen achter. Die hoorden het verschrikkelijke nieuws pas in september 1945, via het Rode Kruis, toen Bergeijk al een jaar bevrijd was.

Bronnen

- Marcel Magnée, burgemeester van Bergeijk, 16 maart 1941 – 8 juli 1944. Martien Veekens in de Keersoppers 9 t/m 12.
- Ze hebben ons in de steek gelaten. De geschiedenis van 7 Brabantse burgemeesters in de Tweede Wereldoorlog. Jan Burgers, 2004.
- Uit doorgaans betrouwbare bron. De geschiedenis van het Eindhovens Dagblad. Cas van Houtert, 2003.
- Burgemeesters in oorlogstijd. Besturen onder Duitse bezetting. Peter Romijn, 2006.
- Krantenartikelen Delpher.nl